

Bartoněk, Antonín

Řecké dialekty z kolonizačních oblastí

In: Bartoněk, Antonín. *Dialekty klasické řečtiny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. [201]-213

ISBN 9788021049932

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123926>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

XII. Řecké dialekty z kolonizačních oblastí

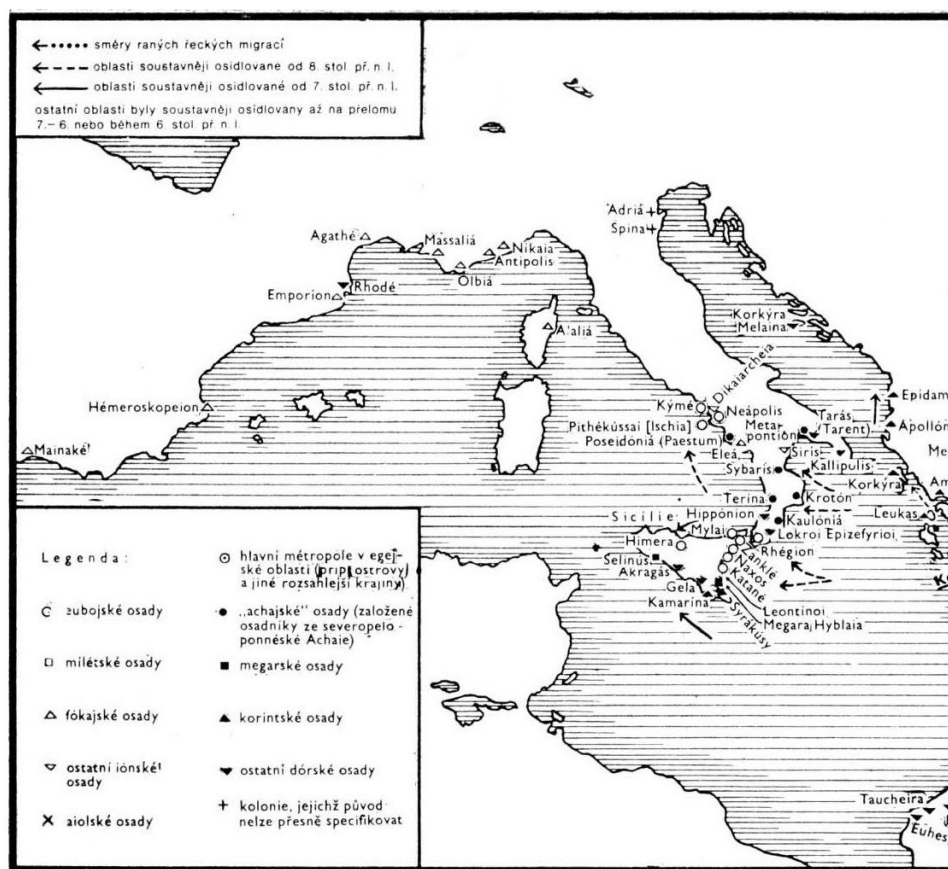
Analýza dialektů, jimiž se hovořilo v řeckých kolonizačních oblastech, přináší s sebou některé problémy, které je třeba specifikovat. Nejlépe bude pokusit se o klasifikaci řeckých kolonizačních nářečí z následujícího hlediska chronologicko-teritoriálního:

XII.1. V době mykénské a za temných staletí (12.–9. stol. př. Kr.)

Z chronologického hlediska zůstávají zatím zcela mimo naše možnosti jakékoli konkrétnější úvahy o eventuálních mimohelladských a mimokykladských kolonizačních aktivitách v době mykénské, i když existují jisté náznaky dokonce i mimoegejských mykénských zájmů. Vedle možné přítomnosti mykénských obchodníků a řemeslníků např. v maloasijském Mílétě, na ostrůvku Vivara poblíž ostrova Ischie v Neapolském zálivu nebo na Liparských ostrovech při severním pobřeží Sicílie víme bezpečně o existenci mykénských řemeslnických dílen v lokalitě Scoglio del Tonno nedaleko jihoitalského Tarentu.

V období po pádu mykénské civilizace, za tzv. temných staletí, docházelo pak ovšem k různým zmíněným již migracím, z nichž jich celá řada směřovala za hranice tehdejšího vlastního mykénského teritoria. Nejdříve šlo o více méně jednorázovou migraci peloponnéských Achajů na vzdálený Kypr někdy během 12.–11. století př. Kr., přitom současný dórský přesun z hornatého středního Řecka do přímořských krajín celého Peloponnésu ještě více izoloval achajský dialekt, který zůstal v centru Peloponnésu a později byl nazýván arkadština, od achajské kyperštiny. Tyto dva dialekty vytvářely v 1. tisíciletí př. Kr., podle některých badatelů společně s tzv. pamfylštinou tzv. arkadokyperskou skupinu řeckých dialektů, jež volně navazovala na mykénský dialekt staré řečtiny z 2. tisíciletí.

O něco mladším exteritoriálním přesunem byla migrace Aiolů z Thessalie přes moře na východ na ostrov Lesbos a přilehlé maloasijské pobřeží, a stejně tak, o něco později, i stěhování Iónů z Attiky, příp. i některých dalších peloponnéských Achajů, na Kykladské ostrovy a do pozdější maloasijské Iónie. S tímto stěhováním probíhal víceméně současně rovněž posun Dóřů do jižní Egeidy, zejména na ostrovy Mélós, Théro a Krétu a odtud na východ na Rhodos, Kós — a přes některé další ostrovy jihovýchodní Egeidy potom až na přilehlé maloasijské pobřeží s poloostrovem Knidem. Méně jasné jsou etnické a nářeční posuny směřující ještě dále na východ, např. zmíněná poněkud kontroverzní migrace do maloasijské Pamfýlie s náznaky achajsko-dórského nářečního míšení.

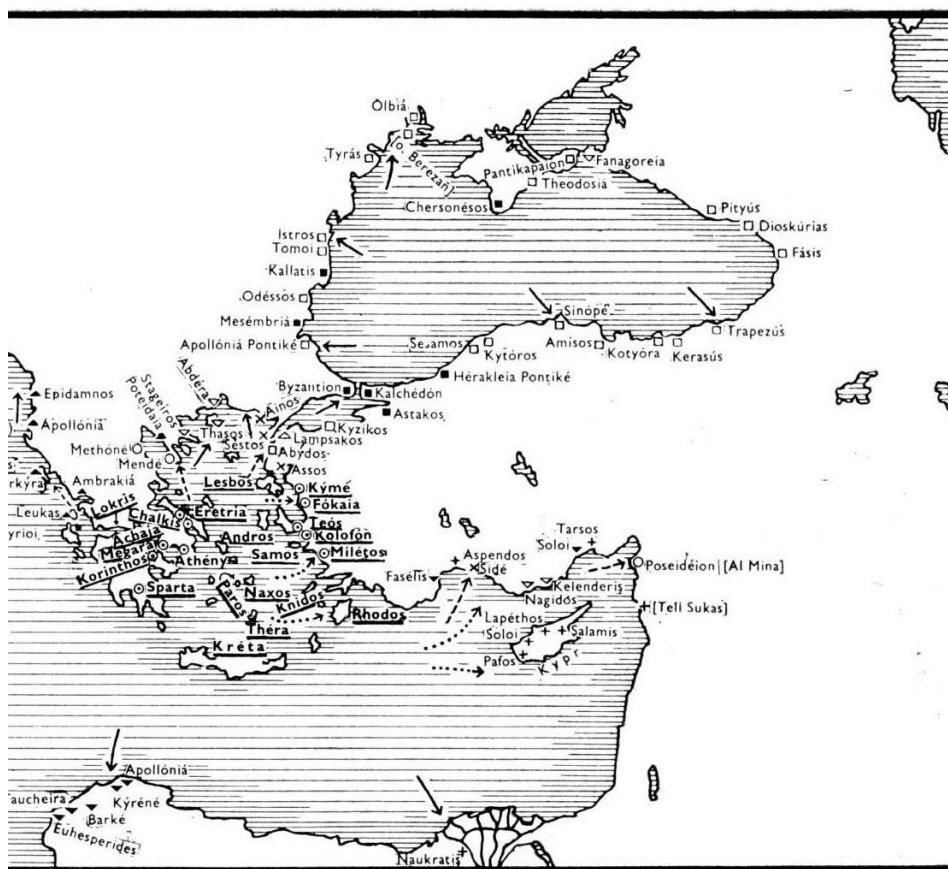

Tab. 59. Svět řeckých zámořských osad.

XII.2. V jednotlivých fázích archaického období (8./7./6. stol. př. Kr. s přesahy do 5. století)

XII.2.1. Kolonisté z ostrova Euboie

Prvními řeckými kolonisty doby archaické byli zřejmě Řekové z ostrova Euboje, zejména z proslulých eubojských měst Eretrie a Chalkidy, a zřejmě i z nepochybně velmi významné tehdejší eubojské lokality, jejíž antické jméno není známo, ale která mimo jiné na svém území hostila, zejména mezi 11. až 9. stoletím, výstavně šlechtické sídlo s bohatými nálezy, jež je dnes známo pod současným názvem Lefkandi. Někteří badatelé zabývající se ranou řeckou poezií, jako M. West, na půdu Lefkandi dokonce kladou poslední vývojovou fázi homérské epiky. Okruh těchto tří raných eubojských sídlišť s jejich obchodně-námořnickým potenciálem přichází v úvahu i jako jeden z možných regionů, kde eventuálně vznikla z foinicko-aramajských podnětů řecká konsonanticko-vokalická abeceda.

Ovšem nejpravděpodobnější místo jejího vzniku se dnes nejspíše hledá v oblasti nejživějších tehdejších foinicko-řeckých kontaktů, jakými proslula již na konci 9. století významná foinicko-eubojská obchodní stanice (ne tedy ještě regulární osada!) při ústí řeky Orontu (turecky Asi Nehri) na turecko-syrském pomezí, zvaná dnes Al Mina (a ve starověku zřejmě řecky Poseideion) s ojedinělým dokladem řecké abecedy již z doby kolem r. 750 př. Kr.

A během 7. stol. vyrostla potom na severoegejské Chalkidice a v jejím bližším i vzdálenějším okolí celá řada dalších osad. Zakládali je spolu s Řeky z Euboje např. kolonisté z íonského ostrova Andru (tak vznikly osady Akanthos a Stageiros) nebo i osadníci z některých dalších řeckých krajín (např. z Galépsu na Thasu); přitom ostrov Thasos začal být osídlován již kolem r. 710 příchodními z významného kykladského ostrova Paru a tamní osadníci brzy poté odtamtud budují síť dalších osad především na protilehlém thráckém pobřeží (Oisýmé, Neápolis, Strýmé). Kolem r. 600 zakládají potom Korintané Poteidaiu, osadu ležící na šíji, z níž vyrůstá nejzápadnější výběžek Chalkidiky. Až na Poteidaiu (a rovněž osadu Skióné, jež byla založena osadníky z Peloponnésu) byla tedy

popisovaná oblast etnicky i jazykově nejprve eubojskou, a později aspoň obecně iónskou doménou (Andros i Paros byly ostrovy, na nichž se mluvilo kykladskou iónštinou, velmi blízkou eubojštině); iónština zněla i z úst nejstaršího řeckého básníka působícího v této oblasti: Archilocha z Paru (ca. 650), usadivšího se na ostrově Thasu a zahynuvšího v boji kdesi na thráckém pobřeží.

Nicméně hlavním prostorem eubojské kolonizační a civilizační aktivity byly mořské pláně při italských a sicilských březích. Na svých plavbách do centrálního Středomoří — zčásti asi paralelně s Foiničany, na rozdíl od nich spíše však v jeho severnější části — směřovali eubojšti námořníci již od prvních desetiletí 8. stol. př. Kr. do bouřlivých vod Messinské úžiny mezi východní Sicílií a jižní Itálií, a potom pokračovali podle západního jihoitalského pobřeží přinejmenším až do značně vzdáleného Neapolského zálivu. Tam založili podle Strabóna osadníci z Eretrie i Chalkidy na sopečném ostrově Pithékoussai (dn. Ischii) v přirozeném přístavišti u dnešní osady Lacco Ameno své první sídliště v této oblasti, a to někdy kolem r. 770 př. Kr. Tuto lokalitu začal v r. 1952 propokávat italský archeolog německého původu Giorgio Buchner a hned na počátku tu objevil jeden z nejstarších alfabetských a zároveň nejzajímavějších vysoce archaických řeckých nápisů. Na hliněném poháru z doby kolem r. 730 př. Kr. se nachází zmíněný již třířádkový nápis s textem v iónštině, jehož český překlad, jak jsme již uvedli na str. 124n., zní: „Jsem Nestorův pohár, vhodný k napití, kdokoli se z tohoto poháru napije, toho ihned pojme touha po krásně věnčené Afrodítě“ (druhý a třetí řádek nápisu jsou verše složené v daktylském hexamtru). Při následujících výzkumech v sídlišti se do dnešní doby našlo, jak už bylo také řečeno, dalších 45 řeckých nápisných grafit z časového rozmezí 740 až 590 př. Kr., a to spolu se 4 nápisnými doklady foinickými (nebo snad aramejskými), jež ukazují na společnou přítomnost řeckých i semitských osadníků ve jmenované osadě. Toto nápisné korpus z Ischie je nejrozsáhlejším raně archaickým souborem starořeckých nápisů z jednoho místa.

V době vzniku Nestorova poháru byli osadníci z ostrova Ischie již několik let usazeni i na přilehlé italské pevnině: jako datum založení kampanské Kýmy (lat. Cumae) se uvádí buď datum 757 nebo 740 př. Kr. Od té doby směřoval z této nejstarší řecké osady na italské pevnině do jižní a střední Itálie neustálý proud řeckého kulturního vyzářování. Teprve v 7./6. stol. začal být vliv Kum postupně zastíňován jinými, o něco mladšími řeckými osadami v jihoitalské oblasti, zejména Tarentem (řec. Tarás). Na sklonku 6. stol. př. Kr. začali pak obyvatelé Kýmy používat jako svého příhodnějšího a bezpečnějšího přístavu blízké řecké osady Dikaiarcheie (dn. Pozzuoli), založené r. 531 osadníky ze vzdáleného iónského ostrova Samu o něco dále na severovýchod uvnitř Neapolského zálivu.

A zejména po stránce hospodářské byl brzy nato, na začátku 5. stol. př. Kr., vliv Kýmy výrazně oslaben založením Neapole (řec. i lat. Neápolis) zhruba o dalších asi 15 km ve směru na severovýchod na místě s výborně chráněným přístava-

vem a s úrodným zemědělským zázemím. I zde byla tedy celá široká oblast pobřeží při Neapolském zálivu zpočátku osídlena Řeky íónského kmene i jazyka. O Neapoli se však přitom v antice tradovalo, že tu již v nejstarší fázi řecké kolonizace, tedy ještě před osadníky z Kýmy, založili první řecké sídliště řečtí kolonisté z ostrova Rhodu a nazvali je Parthenopé podle jména jedné ze Seirén — Sírén.

Cestu do Neapolského zálivu si eubojsí osadníci zabezpečili založením celé řady osad při dnešní Messénské úžině mezi nejjižnějším cípem Itálie a pobřežím východní Sicílie. Jako první tu byla kolem r. 757 př. Kr. na sicilském pobřeží dole pod sopkou Etnou založena osadníky z Chalkidy na Euboji (spolu s kolonisty z nedalekého, rovněž íónského ostrova Naxu) stejnojmenná sicilská osada Naxos; za několik málo let v sousedství přibyla dále k jihu, rovněž na pobřeží, osada Katané (dn. Catania) a poněkud více ve vnitrozemí Leontínoi (dn. Lentini). Naopak na sever od Naxu založili kolem r. 734 Chalkidští — při dn. Messínské úžině — za pomoci pirátů z Kýmy osadu jménem Zanklé (česky „Srp“ nebo „Kosa“); tato osada dostala po r. 490, kdy sem přišla z peloponnéské Messénie vlna tamních utečenců, kteří ve své vlasti neuspěli v povstání proti Spartanům, nové jméno Messáná (dn. Messina). Na protějším, jihoitalském břehu úžiny vznikly ještě krátce předtím společným úsilím Řeků jednak přímo z eubojské Chalkidy, jednak z protilehlé sicilské Zanklé osady Rhégion (dn. Reggio di Calabria, cca 730) a o něco později i Skyllaion. I zdejší Řekové byli časem posíleni příchodem utečenců z Messénie. Kolem r. 730 osídlili mimoto kolonisté ze sicilské Zanklé o něco dále na severozápad oblasti sicilského mysu ležícího naproti ostrovu Stromboli a založili tu osadu Mylai (dn. Milazzo). A o osmdesát let později byla potom ještě podstatně dále směrem k západu na severosicilském pobřeží založena osada Himerá (u dnešní obce Termini Imerese). Ve všech těchto sídlištích se hovořilo íónským dialektem, pouze messénské emigranti používali zřejmě dočasně dórštinu. Literárně (ovšem s výjimkou dvojverší na Nestorově poháru) se tito eubojsí kolonisté neuplatnili.

Dodejme ihned, že do této eubojsko-messénské kolonizační vlny zasáhli na Sicílii velmi brzy i další mluvčí dórských nářečí, totiž Korint'ané a Megařané, a o tom bude řeč hned v příští subkapitole 2.b).

XII.2.2. Dórští kolonisté z Megar (Sicílie, Propontis, Pontos) a z Korintu (Sicílie, Jadran, sev. Egeis); appendix: kolonisté z Rhodu a Kréty na Sicílii.

Snad nanejvýš o jednu generaci po Řecích z íónské Euboje, ostrova táhnoucího se severozápadním směrem východně od pobřeží středořeckých krajín Attiky a Boiótie, se začali vypravovat za svými kolonizačními dobrodružstvími i řečtí sousedé z opačného, dórského sousedství Attiky při Sarónském zálivu; byli to Megařané a Korint'ané, mluvčí tzv. dórských nářečí sarónských, jež byla íónsko-attickým dialektům poměrně blízká.

Korint'ané měli z obou těchto sarónsko-dórských kmenových společenství širší kolonizační záběr a byli známi jako proslulejší námořníci s bezprostředním přístupem ke dvěma mořím, Egejskému přes Sarónský záliv na východě a k Iónskému přes Korint'ský a Patraský záliv na západě. Tento druhý, západní směr se pro ně brzy ukázal perspektivnější. V r. 734 se objevili korintští osadníci ve vodách na přístupech z Iónského moře do moře Jaderského a zvítězili tu ve střetu s eubojskými osadníky z Eretrie, snažícími se usadit na ostrově Korkýře, zvaném i Kerkýra anebo Korfu, a učinili z Korkýry svou nejvýznamější apoikii (osadu) v této oblasti. V příštích dvou stoletích (zhruba do poloviny 6. století) vybudovali pak Korint'ané na východním pobřeží Iónského a Jaderského moře, příp. na přilehlých ostrovech, zčásti s pomocí svých ovšem poněkud závistivých korkýrských apoiků, i celou řadu dalších osad (Oiniadai, Epidamnos, Ambrakiá, Leukas, Apollóniá Illyriké, Korkýra Melaina („Černá Korkýra“, dn. dalmatský ostrov Korčula). Již tehdy se tu Korint'ané opírali i o podporu své největší osady na Západě, sicilských Syrákús, které vyvinuly zvláště ve 4./3. př. Kr. na jaderském pobřeží silnou kolonizační aktivitu.

Samostatné Syrákúsy byly založeny hned bezprostředně po korint'ském osídlení Korkýry, pravděpodobně již v r. 733, a staly se na příštích nejméně pět set let nejdůležitějším městem Sicílie. Korint'ský dialekt jejích obyvatel se rozšířil i do řady osad, které Syrákúsy na Sicílii v dalších letech soustavně zakládaly (Akrai, Kasmenai, Helóros, Kamarína do začátku 6. stol. v bližším zázemí Syrákús, Kalé Akté v r. 446 na severním pobřeží Sicílie a Tyndaris v r. 396 na vysoké hoře nad mořem mezi Himerou a Messinou).

A společně s osadníky z iónského ostrova Paru se pak kolem r. 385 syrákúští kolonisté usadili i na dvou vzdálených ostrovech v Jaderském moři: na Faru (dn. Hvar) a Isse (dn. Vis); odtamtud byly potom postupně zakládány další osady na dnešním dalmatském pobřeží (Epidauros /dn. Cavtat/, Salón /dn. Solin/, Tragúrion /dn. Trogir/). Osadníci ze Syrákús se časem ocitli i na protilehlém, italském pobřeží Jadranu v Ankónu (dn. Ancona). Syrákúská korintština se stala základem sicilské dórské koiné; ta se od 5. stol. př. Kr. uplatnila i literárně (v sicilské frašce Epicharmově aj.).

Podstatně omezenější kolonizační zájmy měli naopak Korint'ané na Východě. Prakticky tam měli pouze jedinou osadu, totiž Poteidaiu, založenou kolem r. 600 v severní Egeidě v oblasti Chalkidiky.

I Megařané byli však ve svém kolonizačním úsilí úspěšní. Na rozdíl od Korint'anů se angažovali jak na Západě, tak i na Východě. Na Sicílii se přitom začali usazovat ještě před Korint'aný. Založili tu již v r. 750 jižně od iónské Katané (dn. Catania) osadu, jež byla nazvána Megara Hyblaia a jež se v r. 628 stala metropolí Selinúntu, nejdále položené řecké osady na jihozápadě Sicílie. Selinúntští sami v 6. stol. př. Kr. založili na jižním sicilském pobřeží osadu Mínóa, přejmenovanou později na Hérakleia Mínóa.

Na egejském východě Megařané směřovali nejprve do Propontidy (dn. Marmarské moře) a Bosporu. Zde založili nejprve v r. 712 Astakos, poté v r. 676 Chalkédón a v r. 660 Byzantion, tj. pozdější Konstantinopol a dnešní Istanbul. Ještě před koncem 7. stol. př. Kr. tu vznikla jejich další osada Sélymbriá.

Za svého dalšího postupu ve směru na severovýchod založili Megařané v černomořské oblasti kolem r. 600 osadu zvanou Hérakleia Pontiké (dn. Eregli v severním Turecku), jež se stala metropolí černomořských řeckých osad Kal-latis (dn. Mangalia v Rumunsku, 6. stol.) a Chersonnásos (na Krymu, 5. stol.), kdežto osadníci přímo z Megar se již někdy během 6. stol. usadili v Mesámbrii (dn. Nesebar v Bulharsku). Všude tu se hovořilo megarskou variantou dórštiny, dosti blízkou attičtině.

Appendix: Některé další archaické osady na Sicílii, příp. Liparských ostrovech (založené z jiných metropolí: Kréty, Rhodu, Knidu):

V r. 688 založili osadníci z Kréty a Rhodu společně Gelu na jižním pobřeží Sicílie. Tato osada se stala v r. 580 metropolí Akragantu (dn. Agrigento) na pobřeží více než 100 km od Gely na západ. Krátce po r. 580 se pokusili kolonisté z ostrova Rhodu a maloasijského poloostrova Knidu založit osadu u kartáginské Motye na západním sicilském pobřeží, byli však odtamtud vyhnáni a utekli se na Liparské ostrovy, ležící severně od Sicílie; usídlili se zde na hlavním ostrově Lipari.

Pokud jde o řecké osady na Sicílii, stály tu často ve vzájemném protikladu dórské dialekty (Syrákúsy, Megara Hyblaia, Gela a jejich další apoikie) proti dialektům iónským, zejména z Euboje (zvl. Katané, ale původně i Zanklé/Messaná).

XII.2.3. Kolonisté z peloponnéské Achaje a Lakónie a ze středořecké Lokridy, usadivší se na jihoitalském pobřeží

Prvními osadami zakládanými na italské půdě z peloponnéské Achaje, s dórskými dialekty spíše tzv. přísného typu (Doris severior), byly Krotón (dn. Crotone, ca. 720) a Sybaris (dn. Sibari, 708); první z nich byla založena z achajské Heliké, druhá pak z achajských Rhypes. Obě osady ležely při východním pobřeží špičky jihoitalské boty, tj. při moři Iónském, a to Sybaris až u Tarentského zálivu (asi 100 km na sever od Krotónu). Obě spolu v mnoha ohledech soupeřily, např. i v zakládání dalších osad, až koncem 6. stol. př. Kr. úspěšnější Krotóňané „změkčilou“ Sybaris zničili a vyhladili z povrchu zemského. Krotónská kolonizační aktivita směřovala přitom hlavně k jihozápadu a západu, a to jednak podél pobřeží Iónského moře (zde založili Krotóňané v 7. stol. Skyllétion v blízkosti další staré achajské osady Kaulónie /zřízena ca. 660 z achajského Aigia, snad rovněž za pomoci Krotónu/), jednak přes nepřiliš širokou vnitrozemskou šíji směrem k Tyrhénskému moři. Na jeho březích založili Krotóňané Terínu a časem tu ovládli i sybaritskou Temessu. Ve směru na sever byl na pobřeží Iónského moře krotónský postup pomalejší a obsáhl z počátku pouze bližší okolí Krotónu

s Petélií a Krimissou — počítaje v to i proslulou Héřinu svatyni na blízkém Lakinijském mysu, vyběhající do moře na jihovýchod od Krotónu (dnešní Capo Colonna s jediným zbylým, zdaleka z moře viditelným antickým sloupem).

Sybarité založili svou osadu v úrodné rovině při Tarentském zálivu, brzy i oni překřídili zmíněnou vnitrozemskou šíjí až k Tyrrhénskému moři a jejich území údajně v 6. stol. zabíralo na 6500 km². Zahrnovalo prý na 25 více či méně závislých obcí a sídlišť, jako např. Láos a uvedenou již Temessu. Sybarité se asi účastnili i při budování Metapontia, osady ležící dále na sever a založené — stejně jako Krotón a Sybaris nebo nedaleká Kaulónia — v podstatě přímo z Achaje (krátce po r. 690). Sybaris v době své slávy měla podle Strabona asi 300 000 obyvatel (jiní autoři uvádějí jen 100 000) a do svého rozhodujícího, avšak neúspěšného boje s Krotónem vypravila — podobně jako na druhé straně Krotón — mnoho tisíc vojáků. Po čase (v r. 444) byla pak v blízkosti rozvalin někdejší Sybaridy založena všeřecká osada Thúrioi z iniciativy Athén.

Nejdůležitější sybaritskou osadou byla Poseidóniá (pozdější římské Paestum, posulá třemi dobře zachovanými řeckými chrámy), založená zřejmě za nějaké velmi rané sybaritské expedice již kolem r. 700 př. Kr. daleko na severozápadě, v blízkosti Salernského zálivu Tyrrhénského moře. Na rozdíl od většiny jiných sybaritských obcí měla však zřejmě hned od začátku postavení plně suverénní osady.

Jih Itálie lákal nicméně i další kolonisty. Již v r. 706 byla skupina osadníků ze Sparty, totiž tzv. Partheniové „Děti panen“ /tj. neprovdaných žen/, donucena pro pokus o revoltu opustit Lakónii a založit osadu Tarás /lat. Tarentum, ital. Taranto/ při širokém zálivu u „podpatku italské boty“. Osada brzy velmi dobře prosperovala, přes zvláštnost svého vzniku byla vždy v dobrých kontaktech se svou metropolí Spartou a stala se záhy — vedle o půl století starší íónské Kýmé v Kampánii — jednou z nejdůležitějších řeckých osad v Itálii, odkud se vlivy i konkrétní produkty řecké vzdělanosti šířily z Řecka na italskou půdu, obzvláště do Říma a Latia. V Tarentu se mluvilo lakónsky, tj. dórštinou tzv. přísného typu. Jedinou vlastní tarentskou osadou v Itálii byla blízká Hérakleia, založená však až v r. 433 jako protiváha proti asi o 10 let starším Thúriím/Thúrioi, založeným v r. 444/3/, zmíněné již nedaleké „všeřecké“ osadě, vzniklé v jižní Itálii pod patronací Athén.

Lokrové z Lokridy Ozolské, žijící při severním pobřeží Korintského zálivu a hovořící dórštinou tzv. mírného (a to severozápadního) typu, založili jižně od Krotónu pod pohořím Zefyrion kolem r. 673 osadu Lokroi Epizefyrioi, jejíž osadníci v příštích desetiletích rovněž pronikali přes vnitrozemskou šíjí na západ k pobřeží Tyrrhénského moře a budovali tam svoje osady (Hippónion, Medmé, Metauron).

A zhruba ve stejné době (ca. 680–670) založili maloasijské íónové z Kolo-fónu, hovořící ovšem íónským nářečím, naopak severně od Sybaridy osadu

Siris. Tamní osadníci se po čase usadili i v osadě Pyxús při Tyrhénském moři, tu však později ovládli eubojsko-messénští Řekové z jihoitalského Rhégia.

Jazykově byla tedy jihoitalská oblast převážně dórská s různými místními rozdíly, a jen s ojedinělými doklady íónské řečtiny.

XII.2.4. Přistěhovalci z íónské Fókaje jako zakladatelé osad na Dalekém západě

Řekové z maloasijské Fókaje se začali vypravovat již v 7. stol. př. Kr. přes celé Středomoří až na Daleký západ; snad po vzoru jiných řeckých námořníků plavících se na Západ za obchodem; mezi nimi se u Hérodota uvádí Kolaios ze Samu, který byl za jedné své plavby do Egypta a Libye stržen mořskou bouří a byl jí zanesen až do Tartéssu za Hérakleovými sloupy /dn. Gibraltarem/. A rhodští plavci byli prý zakladateli osady Rhodé, předchůdkyně fókajsko-massalijské apoikie Emporion /dn. Ampurias/ severovýchodně od Barcelony a po nich prý dostala jméno i jihogallská řeka zvaná latinsky Rhodanus /dn. Rhône/. To jsou ale zkratky historicky neověřené, jako např. již shora zmíněná informace, že námořníci z Rhodu založili jihoitalskou Parthenopé, pozdější Neápolis /dn. Neapol/.

První historicky doloženou řeckou osadou na Dalekém západě byla teprve Massaliá, dn. Marseille, založená plavci z Fókaje kolem r. 600 př. Kr. východně od ústí Rhôny. Massaliá však nezůstala jedinou fókajskou osadou na pobřeží Ligurského moře. Brzy po ní následovaly některé další apoikie, jejichž zakládání se zřejmě účastnili jak přímo vystěhovalci z maloasijské Fókaje, tak i samotní osadníci z Massalie. Tak vznikly zřejmě již v 6. stol. osady Antipolis /Antibes/, Níkaia /Nice/ na dn. francouzském Azurovém pobřeží, ale i Alalia /dn. Aleria/ na Korsice, Olbia na Sardinii, či Agathé /dn. Agde/ na západ od ústí Rhóny anebo Emporion „Tržiště“, zmíněná již dnešní archeologická lokalita Ampurias severovýchodně od Barcelony či Mainaké poblíž Malagy. O něco později, snad v 5. stol., bylo založeno Hémeroskopeion „Denní hlídka“ jižně od Valencie, kdežto další osady z Azurového pobřeží, jako tamější Olbia /Eoubes/, či Athénopolis /u St. Tropez/ nebo Monoikos /dn. Monaco/, byly již asi pouze výsledkem zdejší přímé massalijské aktivity. V té době se již ovšem Massalie stala sama prosperující novou metropolí a ovlivňovala svým řeckým civilizačním vyzářováním rovněž celé široké jihogallské okolí, ba odtamtud zřejmě zasahovala i hluboko do různých oblastí v údolí řeky Rhôny daleko ve směru na sever.

Mezitím se však náhle značně zhoršila politická situace v samotné Fókaji, když v se v r. 546 zmocnil perský král Kýros celé Malé Asie a tím i Fókaje. Další vlna fókajských kolonistů se z domova vypravila ještě v poslední chvíli před obsazením města, její účastníci se chtěli nejprve usadit na nedalekém ostrově Chiu. Tamní obyvatelstvo se však obávalo hospodářské konkurence, a tak se i tito noví kolonisté museli vydat na Daleký západ — a to konkrétně na ostrov Korsiku, a zde se nakrátko usadili v nedávno založené Alalii (545). Tam se však

proti starším i nyníjším novým fókajským osadníkům postavili na odpor Tyrsé-nové (Etruskové) a Karchédonští (Kartágiňané) a obvinili je z pirátství. V na-stalé námořní bitvě u Alalie fókajská flotila sice zvítězila, utrpěla však tak vy-soké ztráty, že korsické vody opustila a po mnohých dalších útrapách se v r. 535 definitivě její účastníci usadili ve Veleji čili Eleji /dnešní italská Velia/, zalo-žené na pobřeží Tyrrhénského moře asi 140 km jižně od Neapole. Město začalo brzy vzkvétat a po krátkém čase se stalo proslulým zejména jako centrum filozo-fického učení tzv. Eleatů, filozofů pokládajících veškerý pohyb za toliko zdán-livý. Hlavními hlasateli tohoto učení, které silně ovlivnilo např. Platóna, byl zakladatel školy, básník Xenofanés z Kolofónu, a dále pak elejští občané Parme-nidés (rovněž básník), Zénón a Melissos, píšící všichni iónsky zbarveným dialektem.

XII.2.5. Kolonisté z iónských Kyklad (zejména z Paru a Andru), z ostrova Euboje a z Attiky (a z některých aiolských oblastí), směřující do severní Egeidy včetně thráckého pobřeží.

Iónsky hovořící obyvatelé ostrova Paru v Kykladách se již v 8. století př. Kr. začali angažovat v zakládání osad v severní Egeidě. Založili, jak jsme již uvedli, v r. 710 osadu na ostrově Thasu a odtamtud vzešel ještě dále na severu na thrá-ckém pobřeží dlouhý řetěz thaských osad: Galépsos, Oisymé (654), Neápolis, Strýmé (7. stol.). Thaské osady tak doplnily řeckými osadníky nejstarší, tj. eubojskou vrstvu severoegejského řeckého osídlení, kterou tvořily shora již zmí-něné eretrijsko-chalkidské osady Mendé, Methóné, Toróné v oblasti Chalkidiky a v polovině 7. stol. pak i některé jiné severoegejské osady iónského jazykového zbarvení, jako Akanthos a Stageiros, založené z kykladského ostrova Andru kolem r. 655, nebo významná osada Abdéra, proslulá filozofickou školou atomistů, jako byli Leukippos a zejména Démokritos.

Abdéra bylo město založené kolem r. 654 na thráckém pobřeží osadníky z maloasijských Klazomen a obnovené v r. 543 kolonisty z nedalekého malo-asijského Teu. Z Klazomen a Milétu dorazili v 7. stol. do thráckých končin i osadníci, kteří zde vybudovali osadu Kardií, z Milétu sem přišli i budoucí oby-vatelé osady Limnai a z ostrova Chiu kolonisté, kteří se usídlili v Maróneji. Všichni tito osadníci mluvili iónsky, zřejmě s minimálními nářečnými rozdíly. Do této poměrně nářeční jednoty nezasáhli příliš rušivě ani zakladatelé o něco pozdější vlny athénských osad v severní Egeidě: tvořily ji apoikie Chersonésos Thrácký, 556; Brea, 445; Amfípolis, 436. Z této iónskoattické etnicko-nářeční řady se poněkud vymykalo jen několik ojedinělých velmi starých osad neión-ských, totiž Skióné, založená z „achajské“ (tj. dórské) Pelléné na severním Pelo-ponnésu kolem r. 700, a v oblasti poloostrova zvaného Chersonnésos Thrácký pak aiolské osady Ainos a Alópekonnésos „Liščí ostrov“, založené zde v 7. sto-letí; mezi ně se později vklínily zmíněné již iónské osady Limnai a Kardiá — a ovšem shora už zmíněná korintská Poteidaia (srov. výše 2.a).

XII.2.6. Mílét'ané a Megařané aj. jako zakladatelé osad v Helléspontu, Propontidě a Černomoří

Nejvýznamnější etnickou kolonizační složkou v Černomoří a na přístupech k němu byli Mílét'ané. Ti se začali vypravovat do těchto krajín za dovozem obilí již od 8. století př. Kr. Nejvyšší dnes uváděná a s mílétskou přítomností v Propontidě (v dn. Marmarském moři) a v Černomoří spojovaná chronologická data jsou tři: založení obchodní stanice v Sínópé (dn. Sinop) v sev. Turecku r. 770, založení nejstarší regulérní černomořské osady v Trapezúnzu (dn. Trabzon) na východ od Sínópy v r. 756 a vznik osady Kyzikos v Propontidě, rovněž v r. 756; založení nejstarší osady Megařanů, největších řeckých konkurentů Mílétu v Černomoří (viz výše), spadá až na konec 8. století: Astakos u dn. Izmitu v Propontidě v r. 712. V 8. století byla navíc v Propontidě založena ještě osada Parion (dn. Kemer) kolem r. 710 za společné kolonizační akce maloasijských měst Mílétu a Erythrai spolu s osadníky z ostrova Paru. Dále vznikla na jižním pobřeží Helléspontu (dn. Dardanell) mílétská osada Abýdos a východně odtud pak i Prokonnésos „Srncí ostrov“ (obě kolem 675) a k nim brzy přistoupily ještě mílétské osady Kios (528) a Artaké (7. stol.) a časem i některé další. V Mílétě se mluvilo íónským dialektem a tento převažující íónský nářeční ráz Propontidy podtrhovaly některé další tamní íónské osady, jako Lampsakos, založený z maloasijské Fókaje v r. 654, či sídliště Perinthos a Bisanthé, založená kolem r. 600 z íónského ostrova Samu — ale časem se k nim přiřadila i někdejší aiolská osada Sígeion, založená již někdy na přelomu 8./7. stol. a obnovená Athéňany kolem r. 600. Za aiolské osady byly nadále pokládány i Madytos a Séstos na severním břehu Helléspontu, založené rovněž již na přelomu 8./7. století. Neíónského charakteru byla ovšem rovněž nářečí megarských kolonií, o nichž byla řeč již dříve (sub 2b): Astakos 712, Chalkédón 676, Byzantion 660, Sélymbriá 7. stol.

Nejstarší mílétskou osadou v Černomoří byla tedy zřejmě Sínópé, založená jako obchodní stanice, tzv. emporion, snad již v r. 776, obnovená v r. 657 a opětně v r. 630 jako regulérní apoikie. Brzy nato následoval Trapezús (756), založený Mílét'any a osídlený již i Sínópany, a pak řada velmi starých mílétských apoikií: osada Amisos, založená v 8. stol. a obnovená kolem r. 560 za podpory Fókaje, poté Istros v dn. Rumunsku severně od ústí Dunaje (rovněž 656) a Tyrás, dn. Belgorod Dněstrovskij (resp. Cetateá Alba) na území dn. Ukrajiny při ústí řeky Dněstru (rovněž 656). Do poloviny 7. stol. spadá i založení mílétské osady na ostrově Berezaň při spojeném limanu Bugu a Dněpru na Ukrajině; o něco málo mladší byl vznik Olbie dále na západ při ústí řeky Bugu.

Počínaje dobou kolem r. 630 začínají Mílét'ané rozhojňovat své osady na černomořském pobřeží dnešního Turecka: Tieion bylo založeno v r. 630 a na přelomu 7./6. stol. vznikají osady Kerasús „Město třešni“ (dn. Giresun), Kotyóra a Kytóros za spoluúčasti Sínópé; ke konci 7. století zakládají Mílét'ané svou první osadu na území dnešního Bulharska, zvanou tehdy Apollóniá Pontiké (dn.

Sozopol, 609). Kolem r. 600 pak vzniká Pantikapaion (dn. Kerč při Kerčské úžině, zvané tehdy Kimmerijský Bospor) a v jeho blízkosti kolem r. 570 Theodosiá (dn. Feodosija), a poté i společné mílétsko-pantikapajské osady Myrmékeion, Nymfaion, Tyritaké, Ilúraton na Kečském poloostrově a Hermónassa na protilehlém tamanském pobřeží Kimmerijského Bosporu (1. pol. 7. stol.). K té kolem r. 540 přibyla i Fanagoreia, založená osadníky z maloasijského Teu, blízkými příbuznými Mílét'anů. Dále na sever při ústí Donu zakládají Mílét'ané kolem r. 500 osadu Tanais. Již ke konci 6. století byla při Kerčském průlivu nejhustší síť řeckých osad v celém Černomoří. Nicméně mílétsí osadníci časem pokračovali i dále ve směru na jihovýchod a na černomořském pobřeží pod Kavkazem založili v 6./5. stol. přinejmenším ještě tři další osady, totiž Pityús (dn. Picunda) v Abcházii, Dioskúrias u dn. Suchumi a Fásis (u dn. Poti) při stejnojmenné starověké řece, přicházející z nitra bájně Kolchidy (dn. řeka Rioni).

Ve stejné době se však Mílét'ané silněji angažovali i na opačném konci Černého moře a po zmíněné již Apollónii na dnešním bulharském území (609) zakládají dále na sever Odéssos (dn. Varna, 560) a později Dionýsopolis (u dn. Balčiku, 5. stol.), na současném rumunském pobřeží pak osadu Tomoi (dn. Constanța, 6. stol.) a o něco jižněji, snad však již podstatně dříve, i Kallatis (dn. Mangalia).

To se však už do Černomoří protlačili i dórští Megařané, jak už byla o tom řeč výše (sub 2.b). Zopakujme, že ti kolem r. 560 založili osadu Hérakleia Pontiké na severním tureckém pobřeží (dn. Ereğli) a héraklejšti osadníci pak brzy nato zbudovali na bulharském pobřeží Mesémbrii (dn. Nesebar, 6. stol.). A pravděpodobně ještě v témže století obnovili někdejší mílétskou osadu Kallatis u dn. Mangalie a s určitostí pak v 5. stol. buď přímo sami založili (nebo snad rovněž jen obnovili) Chersonnásos na poloostrově Krymu v blízkosti dn. Sevastopolu. Z hlediska nářečního bylo tedy Černomoří v podstatě mílétskou, tj. tedy iónskou doménou, s částečnou příměsí megarské dórštiny, jak to lze pozorovat na dórských jménech některých megarských osad, j. Mesámbría či Chersonnásos se zachovaným dlouhým á.

XII.2.7. Osadníci z Théry v Libyi; všeřecká osada v Egyptě: Naukratis.

Osadníci z ostrova Théry v jižní Egeidě zaměřili svůj kolonizační zájem v podstatě jediným směrem, a to na pobřeží severoafrické Libye. Po počátečním váhání a určitém neúspěchu založili tu v r. 630 osadu Kúráná, která dosáhla rychle prosperity a jež se během další stovky let stala metropolí celé řady dalších apoiikií v této oblasti: Barká, ca. 570, Apollóniá 560, a stejně tak Euhesperides, pozdější Bereníké, dn. Bengházi, a Taucheira — obě ještě v 6. století př. Kr. Zčásti na rozdíl od mnoha předchozích oblastí se zde hovořilo — po vzoru Théry — dórsky, a to dórštinou tzv. středního typu (Doris media). Iónsky se však Kúráná nazývala Kýréné a pod tímto jménem byla také častěji známá.

Egypt zůstával dlouho přistěhovalcům uzavřen. Egyptští faraóni sice od jisté doby rádi využívali služeb řeckých žoldnéřů a tito byli od dob Psammetéka I. (2. pol. 7. stol.) podle Hérodota umístěni ve dvou vojenských táborech po obou stranách řeky Nilu, zvaných prostě jen Stratopeda „Tábory“. Za téhož faraóna vzniklo prý v Nilské deltě i opevněné sídliště u kotvicích řeckých válečných lodí, zvané Milésion Teichos „Milétská zed“. Archeologové opravdu objevili zbytky řecké vojenské pevnosti při ústí řeky Nilu u Tell Defenneh, jež bývá identifikováno se sídlištěm Dafnai, které prý střežilo za Psammetéka I. východní hranici Egypta. Co však nejvíce svědčí o přítomnosti řeckých žoldnéřů v tehdejším Egyptě, je soubor příležitostných řeckých nápisů vytesaných na nohách obrovských skalních soch egyptského chrámu v Abú Simbel, postaveného v 13. stol. př. Kr. přes 1000 km na jih od Nilské delty. Nápisy vytesali zřejmě v r. 591 v dórském dialektu řečtí žoldnéři, kteří až sem tehdy dorazili pod velením faraóna Psammetéka II. (viz obr. 71 na str. 253).

Civilní samosprávná řecká osada však v Egyptě vznikla až za faraóna Ahmóse II (569–526), a to kolem r. 550 (sám počátek řeckého sídliště byl tu asi o půl století vyšší). Osada byla nazvána Naukratis a rychle se stala centrem řecko-egyptského obchodu. Ve skutečnosti to asi byla spíše řecko-egyptská obchodní stanice než plně suverénní řecká apoikie. Byla to však opravdová brána do Egypta, hlavní tehdejší mocnosti při Středozezemním moři. Osada měla všeřecký charakter, nářečně však nijak nespécifikovaný.

